

İran Anayasasında İdare Hukukunun Temel İlkeleri ve İdarenin Anayasallaşma Süreci

Nematollah AGHABALAEI FANID¹

Öz: İdare hukukunun “anayasallaştırılması” kuramı, idarenin temel ilkelerinin anayasal düzene entegre edilmesini ve bu ilkelerin anayasa aracılığıyla denetlenmesini amaçlamaktadır. Bu, bireyin idareye ilişkin temel haklarının güvence altına alınması ve korunması gerektiği anlamına gelir. İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'ndaki idare hukuku ilkeleri üç ana kategoriye ayrılabilir. Birinci kategori Anayasa'nın 3, 10, 31, 28, 43, 44 ve 50. maddelerinde yer almaktadır. Bu maddeler kamu hizmetleri, sosyal güvenlik, eğitim ve çevre gibi sosyal ve ekonomik haklara ilişkin hükümler içermektedir. Bu bölüm ayrıca idarenin vatandaşlara karşı sorumluluğunu, ayrımcılığın önlenmesini ve adil fırsatların sağlanmasını düzenlemektedir. İkinci bölüm Anayasa'nın 113 ila 141 ve 149. maddelerinde yer almaktadır. Bu maddeler yürütmenin idari yapısı, Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu ve bakanların görev ve yetkileri gibi konuları ele almaktadır. Üçüncü bölüm Anayasa'nın 6, 7, 100 ve 106. maddelerinde yer almakta ve İslami Şura, Vilayetler Yüksek Konseyi ve Köy Temsil Konseyi gibi yerel yönetimlerin yapısı ve işlevlerine ilişkin ilkeleri içermektedir. İran'da idare hukukunun anayasallaştırılması süreci, teorik destek eksikliği nedeniyle sınırlı sayıda çalışmaya konu olmuştur. İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nda yer alan idare hukuku ilkeleri, Anayasa'nın bir parçası olarak, anayasa hukukunun en önemli uygulama alanlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, anayasanın idare hukukuna müdahalesi anayasallaşmanın temel bir sonucu olarak kabul edilmektedir. Ayrıca İdare Mahkemesinin içtihatları da idare hukukunun zaman içinde anayasallaşması açısından büyük önem taşımaktadır. İran hukuk sisteminde idare hukuku ilkelerinin anayasallaşması tarih boyunca çeşitli engellerle karşılaşmış olsa da, İdare Mahkemesi içtihadı bu ilkelerin hem idari uygulamada hem de içtihatla etkili olmasını sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: İran, İdare Hukuku, Anayasa, Temel İlkeler, İdari Adalet Divanı.

Fundamental Principles of Administrative Law in the Iranian Constitution and the Constitutionalization Process of Administration

Abstract: The theory of the “constitutionalisation” of administrative law aims to integrate the basic principles of administration into the constitutional order and to monitor these principles through the constitution. This means that the fundamental rights of the individual in relation to the administration must be guaranteed and protected. The principles of administrative law in the Constitution of the Islamic Republic of Iran can be divided into three main categories. The first category is found in Articles 3, 10, 31, 28, 43, 44, and 50 of the Constitution. These articles contain provisions on social and economic rights such as public services, social security, education, and the environment. This chapter also regulates the responsibility of the administration towards citizens, the prevention of discrimination, and the provision of fair opportunities. The second chapter is contained in Articles 113 to 141 and 149 of the Constitution. These articles deal with issues such as the administrative structure of the executive, the duties and powers of the President of the Republic, the Council of Ministers, and the ministers. The third chapter is covered in Articles 6, 7, 100, and 106 of the Constitution and includes the principles for the structure and functions of local administrations such as the Islamic Shura, the Supreme Council of Provinces, and the Representative Council of Villages. The process of constitutionalising administrative law in Iran has been the subject of limited study due to a lack of theoretical support. The principles of administrative law in the Constitution of the Islamic Republic of Iran, as part of the Constitution, are considered one of the most important areas of application of constitutional law. In this context, the intervention of the constitution in administrative law is considered a fundamental consequence of constitutionalisation. In addition, the jurisprudence of the

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Bölümü, nfanid@mehmetakif.edu.tr / <https://orcid.org/0000-0003-4846-5491>.

Makale Gönderilme Tarihi / Article Submission Date: 09-08-2024

Makale Kabul Tarihi / Article Acceptance Date: 14-08-2024

Araştırma Makalesi / Research Article

Administrative Court is of great importance for the constitutionalisation of administrative law over time. Although the constitutionalisation of the principles of administrative law in the Iranian legal system has encountered various obstacles throughout history, the jurisprudence of the Administrative Court has ensured that these principles have become effective in both administrative practise and jurisprudence.

Keywords: Iran, Administrative Law, Constitution, Basic Principles, Administrative Court of Justice.

Giriş

Kamu hukukunun önemli dallarından biri de anayasa hukukudur. Anayasa, vatandaşların temel hak ve özgürlüklerine yer vermekle birlikte devletin kimliğini ve siyasi gücünün kullanımını açıklayan bir hukuk metnidir. Anayasal ilkeler medeni kanun, borçlar kanunu, ceza kanunu gibi birçok kanuni metin içerisinde açıkça yer alabilmektedir. Fakat idare hukuku tedvin edilmemiş olmasından dolayı anayasalarda bu alanla ilgili ilkeler daha detaylı, hatta 1982 Anayasası'nda olduğu özel bir bölümde de düzenlenebilir (Tanör vd 2002) Dolayısıyla anayasaların temel fonksiyonlarından biri idarenin kuruluşunu, işleyişini, denetim mekanizmalarını ile ana hatları görev ve yetki alanını düzenlemektir. Ayrıca Anayasada yasama ve yürütme erkinin faaliyet alanı ve oluşumuna ilişkin detaylı düzenlemelere de yer verilebilir. İdare ile ilgili düzenlemeler, normlar hiyerarşisinde en üst derece olan anayasalarda yer almaktadır. Anayasalar idarenin düzenlenmesine ilişkin ayrıntılı kurallardan ziyade, idarecilerin işlemlerinin demokratik meşruiyetinin ve hesap verilebilirliğinin sağlanmasına yönelik ilkelere yoğunlaşma eğilimindedir. Bir diğer deyişle, anayasalar idarenin işlemlerinden ziyade, idarenin yapısı, görev ve yetkileri ile ilgilenmektedir. Ayrıca hukuk devletinin bir gereği olarak idarenin yargısal denetimi Anayasada düzenlenmesinin temelde çok önemli sonuçları bulunmaktadır. İdare hukuku, idari kurum ve kuruluşlar ile bunların eylem ve kararlarının nasıl denetleneceği, hukukun üstünlüğünün nasıl tesis edileceği ve vatandaşların haklarının nasıl güvence altına alınacağına ilişkin kurallar ve hükümler bütünüdür. Bu bağlamda anayasalarda yer alan idare hukuku ilkeleri, anayasa çerçevesinde idarenin faaliyetlerini düzenleyen temel kurallardır (Ginsburg 2019). İdare hukukunun "anayasallaştırılması" teorisi, idareyle ilgili temel ilkelerin idare anayasal rejime dahil edilmesi ve idare hukukunun buradan takip edilmesi anlamına gelmektedir. Bu durum bireylerin idare ile ilgili temel haklarını güvence altına alınması ve korunması anlamına gelir (Dabirniyan vd. 2020).

İran, 1979 İslam Devrimi ile monarşiden teokratik bir devlete dönüşmüştür. İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, "Cumhuriyet" vurgusu yaparak alışılmış teokratik modellerden farklı bir rejim oluşturmuştur. Bu rejim, teokratik özelliklerle birlikte "eşitlik", "kuvvetler ayrılığı" ve "yargı bağımsızlığı" gibi demokratik ilkeleri de barındıran karma bir sistemdir. Bu çalışmada, İran İslam Cumhuriyeti'nin idari teşkilat sistemi anayasa ve diğer mevzuat temelinde

incelenecek, yerel yönetimler gibi demokratik kurumların etkinliği değerlendirilecektir. İran, Türkiye ile sınır komşusu olup, Ortadoğu’da önemli bir konuma sahiptir ve Türkiye gibi köklü bir idari yapıya sahiptir. Bu nedenle, İran’ın devlet sistemi ve idari yapısının incelenmesi Türkiye için yararlı olabilir. Araştırma, İslam Cumhuriyeti’ni farklı bir perspektiften ele alarak yeni bir analiz sunmayı amaçlamaktadır (Fanid 2020).

İran İslam Cumhuriyeti’nde anayasallaşmanın teorik bir desteği olmadığından dolayı çok az çalışma bu konuyu ele almıştır. Buradaki temel soru, İran hukuk sisteminde idare hukukunun anayasallaştırılmasına dair uygulama kapasitesine sahip olup olmadığıdır. Bu çalışmanın sonunda, İran İslam Cumhuriyeti Anayasası’nda yer alan idare hukuku ilke ve kuralları, Anayasasının bir parçası olduğu ve anayasa hukukunun en önemli uygulama alanı olduğu sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla, anayasallaşmanın temel koşulu ve doğal sonucu olarak anayasanın idare hukukuna müdahalesinden bahsedilmiştir. Ayrıca İran İslam Cumhuriyeti’nde, idare hukukunun ilke ve kurallarının zamanla anayasal bir nitelik kazanması, anayasal hakların uygulanması ve temel hak ve özgürlüklerin içtihatlar yoluyla geliştirilmesinde İdari Adalet Divanı’nın önemli rolünün bulunduğu sonucuna varılmıştır. Bu çalışmada, İran hukuk sistemindeki idare hukuku ilkelerinin tarihsel gelişimini inceledikten sonra bu ilkelerin anayasallaşma sürecindeki engelleri de ele alınmıştır. İdare hukuku ilkelerinin hem idari uygulamalarda hem de yargısal kararlardaki etkisi dikkate alınarak İdari Adalet Divanı’nda çözümlenen dava örneklerinden yola çıkarak detaylı analiz bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır.

1. Anayasa ve Anayasacılık

Bir özgürlük sözleşmesi olan Magna Carta’dan² günümüze kadar varlığı kabul edilen anayasalar (Ersan, 2011), geleneksel anlamda, devletlerin iç hukukunda normlar hiyerarşisinin en üstünde bulunan hukuk kuralları bütününe ifade etmek için kullanılmaktadır. Tarihte birçok devlette anayasal nitelikte kuralların olduğu kabul görmektedir. Fakat modern anayasa kavramının literatüre 18 ve 19. yüzyıllar arasında girmiştir. Bu dönem feodalizmin son, liberalizmin ise başlangıç dönemi olarak da bilinmektedir. Devletleri sınırlandıran ve vatandaşların siyasi haklarını kullanmaya teşvik eden modern anayasalar bu geçiş döneminde de oldukça kolaylık sağlamış ve önem kazanmayı başarmışlardır. Aynı zamanda bu dönemde bir metnin anayasa olarak kabul edilebilmesi için devleti sınırlandırma özelliğine sahip olması

---

² Magna Carta, insan hakları ve kişisel özgürlüklerin somut bir şekilde hukuki ve siyasi düzen içinde uygulanmasını ve şekillendirilmesini sağlayan ilk temel belge olarak kabul edilir ve birçok sonraki bildiriye ilham kaynağı olmuştur. (Ersan İlal, “Magna Carta” İstanbul Hukuk Mecmuası 34,1-4, (07.2011): s.210- 242)

gerekmekteydi. Aksi takdirde bir metnin anayasa olarak kabul edilmesi imkânsızdır (Fendoğlu, 2019). Kısacası modern manada anayasa, bireysel özgürlüklerin korunması amacıyla iktidarın sınırlandırılması anlamına gelmektedir. Bu amaç uğruna yapılan çalışmaların tümüne de anayasacılık hareketleri denilmektedir (Gözler, 2022).

Anayasa, bir devletin temel teşkilatını kuran; yasama, yürütme, yargı organlarının örgütlenişini ve işleyişini düzenleyen, iktidarı sınırlandıran, bireylerin hak ve özgürlüklerini iktidara karşı koruma altına alan normlar hiyerarşisinin en üstünde bulunan kurallar bütünüdür (Eren, 2016). Soysal'a göre anayasa, diğer bütün kanunlardan üstündür ve bu kanunların içerdiği tüm hukuk kurallarının dayanağıdır (Soysal 1992). Yani normlar hiyerarşisinde anayasanın altında bulunan tüm yasa ve kurallar anayasaya uygun olmak zorundadır. İngilizce de ki 'Constitutionalism' kelimesinin Türkçe de ki karşılığı, 'Anayasacılık' kelimesidir. Literatürde pek çok kaynakta da anayasacılık kelimesi kullanılmıştır. Fakat bu kelimenin tam ve doğru karşılığı 'Anayasacılık' kelimesidir (Özbudun, 2019). Anayasacılık, anayasayı üstün değer kabul eder ve "anayasa metnine saygı" anlamına gelmektedir. Anayasacılık ise iktidarın sınırlandırılması ve "insan onuruna saygıyı temel kabul eden ilkelere saygı" anlamına gelmektedir (Fendoğlu, 2019).

Tarihte uluslararası anayasacılık düşüncesi ilk olarak Kozmopolitizm ile ortaya çıkmıştır (Ersan, 2011). Anayasacılık düşüncesinin temelinde yer alan en önemli unsurlardan biri bireysel özgürlüklerdir. Bu sebeple anayasacılık düşüncesinin temellerini Kozmopolitizm gibi bireysel özgürlüklerinde geliştiği Antik Yunan dönemine dayandırmak yerinde olacaktır. Kozmopolitizm, tüm insanların ve tüm ulusların birleşerek tek bir yönetim altında toplanması gerektiğini düşünen, dünya vatandaşlığını savunan bir görüştür. Kozmopolitizm'in kökeni ise varlığı milattan önce dördüncü yüzyıla dayanan kinizme ulaşmaktadır. Anayasacılık düşüncesi düzenli bir şekilde ilk kez John Locke ve Baron de Montesquieu tarafından ele alınmıştır. Bu yazarlar aynı zamanda anayasacılık düşüncesinin merkezinde yer alan kuvvetler ayrılığı ilkesinin de temellerini atmışlardır (Yayla 2012). Locke ve Montesquieu'den sonra anayasacılık düşüncesine James Madison, "Hükümetin kötüye kullanılmasını denetlemek için (bir takım) sistemlere gerek bulunması, insan doğasına hakaret sayılabilir. Fakat hükümetin kendisi insan doğasına ilişkin hakaretlerin en büyüğü değil de nedir? Eğer insanlar melek olsalardı hiçbir hükümete gerek kalmazdı. Eğer melekler yönetici olsalardı hükümet üzerinde iç ve dış denetimlere gerek kalmazdı. İnsanların diğer insanları yönetecekleri bir hükümet planlanırken en büyük zorluk şudur: Önce hükümetin yönettiklerini denetlemesine olanak sağlamalısınız; sonra da onu kendisini denetlemeye yükümlü kılmalısınız." Sözleriyle değinmiştir (James, 1788; akt. Uslu, 2023).

2. İran'ın İdare Hukuku ve Anayasallaşma Teorisi

İran'da idare hukukunun oluşumunun başlangıcı, 1905-1907 yılları arasında gerçekleşen Meşrutiyet Dönemi olarak kabul edilmelidir. Bu dönem, İran tarihinde önemli bir kırılma noktasıdır ve modern devlet yapısının temel taşlarının atıldığı bir zaman dilimidir. 1905 yılında başlayan Meşrutiyet Hareketi, 1906 yılında ilk Anayasa'nın ilan edilmesiyle sonuçlanmış ve 1907 yılında bu Anayasa'ya ek olarak önemli anayasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu süreç, İran'da modern idare hukukunun temellerinin atılmasına zemin hazırlamış ve hukukun üstünlüğü, yargı bağımsızlığı ve yönetim mekanizmalarının belirli kurallar çerçevesinde işlemesi gibi kavramların yerleşmesini sağlamıştır. Meşrutiyet Dönemi, aynı zamanda halkın yönetime katılımının artması ve demokratik değerlerin benimsenmesi açısından da kritik bir dönemdir (Arjomand 2007). Özetle, Meşrutiyet Anayasası, parlamentonun kurulması birlikte hükümetin yetkilerini kısmen sınırlanmış ve vatandaşlar için bazı temel hakları tanımlayarak güvence altına almıştır. Bu değişimler, idare hukukunun gelişimi için gerekli olan yasal ve kurumsal altyapının oluşturulmasına katkıda bulunmuş ve İran'ın idari yapısının modernleşmesinde önemli rol oynamıştır. Başka bir ifadeyle Meşrutiyet Dönemi, İran'da idarenin/yönetimin hukuka bağlanması açısından bir başlangıç olarak değerlendirilmelidir. Bu dönem, sadece hukuki alanda değil, aynı zamanda siyasi ve toplumsal alanlarda da derin etkiler bırakmış ve modern İran devletinin temellerinin atılmasına öncülük etmiştir.

İran İslam Cumhuriyeti'nin idari sistemi ve yönetimi, Meşrutiyet Dönemi'nin idari sistemini izlemekte ve bu sistemin halefi olarak kabul edilmektedir. Meşrutiyet Dönemi'nde oluşturulan idari sistem, hükümetin yetkilerini sınırlanmış, meclisin yetkilerini tanımlamış ve vatandaşların temel haklarını güvence altına almıştır. Bu dönemde, yönetim yapısı nispeten daha katılımcı ve kısmen de şeffaf hale gelmiş, modern devlet anlayışının temel ilkeleri benimsenmiştir. Bu değişimleri, 1925 – 1979 yılları arasında Pehlevi Krallığı ve ardından da itibaren İran İslam Cumhuriyeti'nin idari yapısıyla devam etmektedir. İslam Cumhuriyeti, Meşrutiyet Dönemi'nin ve Pehlevi Krallığının idari sistemini ve yönetim anlayışını benimsemiş, ancak siyasal Şiilik esasında “İslami değerler ve kurullarla” bu sistemi harmanlamıştır. Bu yeni idari yapı, hem modern devlet anlayışını hem de İslami prensipleri bünyesinde barındırarak özgün bir yönetim modeli ortaya koyma çabasıdır.

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, idare hukukunun temel ilkelerini çeşitli maddelerinde ayrıntılı bir şekilde düzenlemiştir. Bu anayasa, devletin yapısını, yetkilerini ve vatandaşların haklarını belirlerken, idare hukukunun esaslarını da belirgin bir biçimde ortaya koymaktadır.

Anayasa, idare hukukunun temel ilkeleri olan hukukun üstünlüğü, yargı bağımsızlığı, idarenin kanuniliği, temel hak ve özgürlüklerin korunması gibi kavramları içermektedir.

3. İDARE HUKUKU İLE İLGİLİ GENEL ESASLAR

Anayasanın 3. maddesinin onuncu fıkrasına göre, “doğru bir idari sistemin oluşturulması ve gereksiz devlet kurumlarının ortadan kaldırılması yönünde Devlet tüm imkanları yönlendirmekle yükümlüdür.” Doğru idari sistem kavramını anlamak için anayasanın diğer maddelerini incelemek gerekir. İran Anayasası, doğru bir idari sistemin kurulmasına ilişkin bazı maddelerinde doğrudan veya dolaylı olarak hükümlere yer vermiştir. Bu hükümleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz (Mirahmadi vd. 2019);

- İdari yolsuzluklarla mücadele (AY. 3/1 md.),
- İdari işlemlerin kanuna uygunluğu (AY. 133. ve 138. md.),
- Zulmün ve otokrasinin ortadan kaldırılması (Anayasaya Başlangıç Bölümü),
- Yasadışı ayrımcılığın kaldırılması (AY. 3/9., 19., 48. ve 101. md.),
- Meşru özgürlüklerden yoksun bırakılmanın yasaklanması (AY. 9. md.),
- Ülke işlerinin karar alma ve yönetimine halkın katılımı (AY. 3/8 ve 7. md.),
- Kamu hizmetlerinin kullanımında eşitlik ilkesi (AY. 3/9., 19. ve 20. md.),
- Hukuka aykırı işlem ve eylemlere karşı itiraz hakkı (AY. 34., 170 ve 173. md.) gibi değerler de anayasa tarafından vurgulanmaktadır. Anayasada bu konuyla ilgili ifadeler, asli kurucu iktidarın doğru bir idari sistemi oluşturma konusundaki kaygılarını göstermektedir. Doğru idari sistemi birçok değeri bünyesinde barındıran genel bir ifadedir.

4. İran Anayasasına Göre Kamu Hizmeti

Günümüzde idare hukuku temelleriyle ilgili tartışmaların ana ve hakim teorisi, “kamu hizmetleri” teorisidir. Bu teoriye göre, kamu hizmetleri, kamu kurumları veya kamu otoriteleri denetimindeki özel kurumlar aracılığıyla kamu ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan genel fayda sağlayan faaliyetlerdir. “kamu hizmet” teorisi sosyal hayatın ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ortaya çıkmıştır. Bu kavramın kapsamı hatta anlamı eski çağdan günümüze dek büyük bir değişikliğe uğramıştır. Kamu hizmeti kavramı hakkında eskiden günümüze dek birçok tanımlar verilmiştir. Fakat bu tanımların ortak noktası, kamu hizmetleri, toplumun ihtiyaçlarını karşılamak olarak söyleyebiliriz. Kamu yönetiminde, yönetimin meşruiyet kaynağı olarak kabul edilen kamu hizmeti kavramı ayrıca idare hukukunun en temel konularından biri

olarak kabul etmemiz gerekir. Kamu hizmeti, yönetimin elinde bulundurduğu üstün güç dediğimiz egemenliği meşrulaştıran etkidir. Bu konuda Leon Duguit, Jeze ve Andre De Laubadere gibi düşünürlerden örnek verebiliriz. Kamu Hizmeti düşüncesinin tarihsel gelişimi karşılaştırmalı bir biçimde Batı Dünyasında (Antik Yunan'da) Platon ve Aristo'dan, Aziz A. Thomas gibi düşünürleri esas alarak Doğuda ise Farabi, İbne Haldun, Hasan Sabah gibi İslam Düşünürler esasında inceleyeceğiz. Ayrıca Kadim İran uygarlığına ve Şii fikhının bu konuya bakış açısını da özel olarak işleyeceğiz (rezai vd. 2012).

Kadim İran'ın çeşitli dönemlerinde ülke yönetimi için işbölümü ve görev ve yetkiler çok titizlikle ve ayrıntılı hem de tüm hiyerarşik alanları kapsayacak düzeyde öngörülmüştür. O dönemdeki devletlerin coğrafik genişliği nedeniyle Padişahların böyle bir geniş coğrafik alana yayılmış ülkenin yönetimini tek başına sürdürebilmeleri imkansızdı (Jamali 2008). Bunun için ülke yönetimindeki kamu gücün hiyerarşik bir biçimde dağıtılmıştır ve kralın esas yetkisi bunları denetlemek ve gözetlemektir. Ahemenişler dönemindeki adam-e merkeziyetçilik, Aşkaniler dönemindeki federal sistemle yönetmek kamu gücünün kralın tekelinde olmadığını göstermektedir. Vezir-e Azam (Hezarbod), Ostandar (Vali) ve satrablar (yerel yöneticiler) gibi makamların yönetimde kral'dan daha etkin ve yetkiliydiler (Saleh 1969). Kadim İran'daki siyasi mantalite esasen siyasi rejimler pek istikrarlı olamamıştır. Ahemenişler dönemin bir aristokrasi, Aşkaniler dönemin antik yunan modeli bir demokrasi ve Sasaniler döneminde de oligarşik bir yönetim görmekteyiz (Pirniya 1963).

Günümüzde idare hukukun temelini oluşturan ve hakim teori "kamu hizmetleri" teorisidir. Bu teoriye göre kamu hizmetleri, toplumun ortak ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kamu kurumları veya idarenin denetimindeki özel kuruluşlar aracılığıyla gerçekleştirilen kamu yararına yönelik faaliyetlerdir. Anayasanın 3., 29., 30., 43. ve vd. maddeleri de dahil olmak üzere, kamu hizmeti teorisi, devletin ve diğer kamu kuruluşların varoluş sebebi olarak kabul edilmektedir. Kamu hizmetleri; eşitlik, pozitif ayrımcılık, özgürlük, süreklilik ve uyumluluk gibi ilkelere tabidir. Kamu hizmetlerine hakim olan eşitlik, bedelsizlik gibi bazı ilkeler doğrudan Anayasada yer almasına rağmen bazıları ise açıkça belirtilmemiş. Ancak bunlar da Anayasanın ruhuna ve amacına uygun dolaylı olarak çıkarılabilir ve tanımlanabilir (Rezai vd. 2012).

5. ÜLKE YÖNETİMİNİN HALKIN İRADESİNE DAYANMASI

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, çeşitli maddelerinde demokratik değerlerden ve halkın ülke yönetiminde yapıcı ve katılımcı rolünden bahsetmektedir. Bu maddeler sırasıyla; Anayasasının 3. maddesinin 8. fıkrasında tüm halkın siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel kaderinin

belirlenmesine katılımın sağlanmasını devletin temel görevlerinden biri olarak belirlemiştir. Anayasanın 6. maddesi, İran İslam Cumhuriyeti'nde ülke işleri, Cumhurbaşkanı, İslami Danışma Meclisi temsilcileri ve konsey üyelerinin seçilmesi de dahil olmak üzere seçimler yoluyla veya referandum yoluyla yapılmasına vurgu yapmıştır.

Ancak, bu demokratik değerlerin ve halkın katılımının pratikte nasıl uygulandığını eleştirel bir şekilde incelediğimizde, halkın iradesinin etkin bir şekilde yansıtılmadığına dair bazı önemli noktalar ortaya çıkmaktadır:

- Adayların Onayı ve Eleme Süreci: Anayasanın 6. maddesinde belirtilen seçimlerin özgürlüğü, adayların onaylanması sürecinde ciddi sınırlamalara tabi tutulmaktadır. İran'da Koruyucu Konseyi (Şûrayı Nagehan), adayların uygunluğunu değerlendirme ve eleme yetkisine sahiptir. Bu süreç, resmi ideoloji karşıtı muhalif adayların seçimlere katılımını ciddi şekilde engellemektedir.

- Basın ve İfade Özgürlüğü: Demokratik bir sistemde, basın ve ifade özgürlüğü, halkın doğru bilgiye ulaşmasını ve bilinçli tercihler yapmasını sağlar. İran'da ise basın ve ifade özgürlüğü konusunda ciddi kısıtlamalar mevcuttur. Eleştirel medya organları kapatılmakta, gazeteciler ve aktivistler baskı altında tutulmaktadır. Bu durum, halkın özgürce bilgi almasını ve kendi iradesini oluşturmasını engellemektedir.³

- Sivil Toplumun Rolü: Halkın siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel kaderini belirlemede etkin rol alabilmesi için güçlü bir sivil toplumun varlığı gereklidir. Ancak İran'da sivil toplum kuruluşları ve bağımsız sendikalar ciddi kısıtlamalar ve baskılar altındadır. Bu, halkın örgütlenme ve kolektif irade oluşturma kapasitesini sınırlamaktadır.⁴

- Yargının Bağımsızlığı: Demokratik bir sistemde, yargının bağımsızlığı, adaletin sağlanması ve hukukun üstünlüğü için kritik öneme sahiptir. İran'da yargı, siyasi otoritenin etkisi altında olup, bağımsızlığı sorgulanmaktadır. Bu, hukukun üstünlüğünün zedelenmesine ve halkın haklarının yeterince korunamamasına neden olmaktadır. İran'ın yargı sistemi ile ilgili eleştirilerin temelinde diğer konularda olduğu gibi "Tanrı Devleti" (teokratik devlet) anlayışı yatmaktadır. Bir başka deyişle, Dini Lider'in (Vilayet-i Fakih) devletin üç organında da sınırsız

---

³ Freedom House, İran'da basın özgürlüğü ve ifade özgürlüğü konusundaki durumu düzenli olarak raporlamaktadır. Freedom House'un 2023 Basın Özgürlüğü Raporu'nda, İran'ın basın özgürlüğü sıralamasında en kötü ülkeler arasında yer aldığı belirtilmiştir. Bkz. Freedom House, Dünyada özgürlük 2023 raporu, <https://freedomhouse.org/country/iran/freedom-world/2023> (erişim: 22.07.2024)

⁴ Amnesty International, HUMAN RIGHTS IN IRAN: REVIEW OF 2022/23, 28, March 2023 Index: MDE 13/6596/2023s. 2 ve 6, <https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2023/03/MDE1365962023ENGLISH.pdf#:~:text=URL%3A%20https%3A%2F%2Fwww.amnesty.org%2Fen%2Fwp>

yetkilere sahip olması dolayısıyla yargı bağımsızlığı ilkesi sorununu da bu kapsamda değerlendirmek gerekir (Fanid vd. 2017).

- Referandumların Kullanımı: Anayasanın 6. maddesi referandumların kullanılmasından bahsetse de, referandumlar nadiren yapılmakta ve devlet kontrolünde olduğundan, halk iradesi tam yansıtılamamaktadır. Bu, teorik demokrasi ile pratik arasındaki farkı göstermektedir (Arabi 2024).

6. İDARİ İŞLEM VE EYLEMLERİN YARGISAL DENETİMİ

İran hukuk sisteminde, Anayasa'nın 170. ve 173. maddeleri idari işlem ve eylemlerin yargısal denetimini sağlamaktadır. Anayasa'nın 170. maddesi, tüm vatandaşların, idari işlemlere karşı dava açma hakkını tanıırken, 173. madde ise bu tür davaların görülmesi ve karara bağlanması için bir İdari Adalet Divanı kurulmasını öngörmektedir. Bu maddeler, idari işlemlerin hukuka uygunluğunu denetleyerek vatandaşların haklarını koruma altına alır. Anayasanın 170. maddesine göre, “Mahkemelerin hakimleri, hükümetin kanunlarla ya da İslam'ın normlarıyla çelişen ya da yürütme erkinin yetkisi dışında kalan tüzük ve yönetmeliklerini uygulamaktan kaçınmakla yükümlüdür. Herkes, İdari Adalet Divanı'ndan bu tür bir düzenlemenin iptalini talep etme hakkına sahiptir.” 173. Madde ise, “Halkın hükümet görevlileri, organları ve tüzükleriyle ilgili şikayetlerini, şikayetlerini ve itirazlarını araştırmak için, yargı organı başkanının gözetimi altında İdari Adalet Mahkemesi olarak bilinen bir mahkeme kurulacaktır. Bu mahkemenin yargı yetkisi, yetkileri ve çalışma şekli kanunla düzenlenecektir.”

İran'ın hukuk sistemi, idarenin yargısal denetimini, tam olarak adli yargının dışında, dahası kendine özgü kuralları ve yargılama usulü olarak gerçekleştirememiştir. İran'da idari yargı kuruluşu olarak tek bir mahkeme olan İdari Adalet Divanı bulunmaktadır. İdari Adalet Divanı hem ilk derece mahkemesi, hem de temyiz görevi yapmaktadır. Araştırmamızda genel olarak İran İslam Cumhuriyeti'nin yargı kuruluşları ele alındıktan sonra “İdari Adalet Divanı” adı altında İran'ın idari yargı sistemi açıklanmaya çalışılmaktadır (Fanid vd 2017). Bu mahkeme, hükümet yetkilileri tarafından alınan kararlara karşı yapılan itirazlar, özel komisyonları ilgilendiren anlaşmazlıklar ve hükümet çalışanlarının şikayetleri gibi davalara bakar. Ayrıca, hükümet düzenlemelerine yapılan itirazları inceleme ve çelişkili alt mahkeme kararlarını çözmek için tek tip yargı içtihatları yayınlama yetkisine sahiptir. Ancak, Muhafız Konseyi ve Yüksek Milli Güvenlik Konseyi'nin kararları gibi bazı üst düzey kararlar yargı yetkisi dışındadır (Yagoobirad 2024).

7. İran İslam Cumhuriyetinin İdari Teşkilatı

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, devletin yapısına dair net bir tanımlama yapmamaktadır. Ancak anayasa ve idari mevzuat incelendiğinde, İran'ın üniter bir devlet olduğu sonucu çıkmaktadır. Üniter devlet yapısı, İran'ın tarihsel ve sosyolojik gerçekleriyle tam örtüşmese de bu yapı ilk kez 1924 yılında Rıza Şah tarafından uygulamaya konulmuş ve 1979 Devrimi sonrasında da devam etmiştir. İran'ın idari ve siyasi yapısını anlamak için bazı temel noktaları daha ayrıntılı şekilde ele alabiliriz. İran'ın üniter yapısı Vilayet-i Fakih'in (Rehber) mutlak otoritesiyle güçlendirilmiş olup, devletin tüm organları üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır (Nasr 2007). *Velayet-e faqih'in* en yüksek anayasal siyasi makam olarak resmi olarak belirlenmesine rağmen, anlamı ve yetkisinin kapsamı dini ve diğer entelektüel çevrelerde tartışılmaya devam ediyor (Kadivar 1999).

7.1. Merkezden Yönetim Sistemi

İran'ın idari yapısı, adem-i merkeziyet ve merkeziyetçi yönetim sistemlerini birleştiren karma bir modeldir. Yerel yönetimler adem-i merkeziyet ilkesiyle çalışırken, merkezi yönetim birimleriyle de bağlantılıdır. İdari teşkilat, merkezi teşkilat (başkent) ve ona bağlı olan ostan (il), şerhrestan (ilçe) gibi yerel bölümlerden oluşur. Liderlik Kurumu, Cumhurbaşkanlığı ve Bakanlıklar gibi merkezi idari kurumlar, anayasal kuruluşlar olup, siyasal sistemin temel yapı taşlarını oluşturur. Bu yapı içerisinde idari teşkilat ve görevler incelenmektedir (Radmanesh 2020).

7.2 Yerinden Yönetim Teşkilatı (Yönetimde Adem-İ Temerküz)

Yerinden yönetim, idare hukukunun önemli bir ilkelerinden bir olmasına rağmen, ne Meşrutiyet Anayasası'nda ne de İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nda bir yönetim biçimi olarak ele alınmamıştır. Bu durum, merkeziyetçi yönetim anlayışının hâkimiyetini ve yerel yönetimlerin karar alma süreçlerinde sınırlı rolünü göstermektedir. Yerinden yönetimin, kamu hizmetlerinin etkinliği ve yerel ihtiyaçlara daha hızlı ve uygun çözümler üretilmesi açısından önemli avantajları bulunmaktadır. Ancak, İran'ın mevcut anayasal düzenlemelerinde bu yönetim biçimine yer verilmemesi, yerel yönetimlerin yetki ve sorumluluklarının sınırlı kalmasına yol açmaktadır. Bu durum, yerel yönetimlerin halkın günlük yaşamını etkileyen kararlarda daha etkin rol oynayabilmesi için anayasal değişiklikler ve reformların gerekliliğini ortaya koymaktadır.

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası da merkeziyetçi bir yapıya sahip olmamalarına rağmen yerel yönetimlerin bağımsızlığına veya özerkliğine dair doğrudan bir düzenleme içermemektedir. 1907 yılında kabul edilen Ek Anayasa Değişikliğinin 29. maddesi ile 90 ila 93. maddeleri,

yerinden yönetimden bahsetmeden yalnızca Eyalet ve Vilayetler Encümenlerinin varlığına atıfta bulunmuştur. Bu maddeler, yerel yönetimlerin kendi kendini yönetme yetkisini açıkça tanımlamamakla birlikte eyalet ve vilayetlerde temsilci organların bulunacağını belirtmiştir. İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nın 7. maddesi ve 7. bölümünde, görev ve yetkilerin merkez ve yerel yönetimler arasında paylaşılmasına yönelik ademi merkeziyetçiliğe dikkat çekmek yerine, sadece İslami şuralardan bahsedilmektedir. Bu kapsamda köy meclisi, ilçe meclisi, mahalle meclisi, il meclisi, ilçe meclisi ve iller yüksek meclisi gibi organlar belirtilmiştir. Yine Kuran'ın halk ile istişare öğretilerine dayanan Anayasanın 100. maddesi, şuraları, İslami Şura Meclisi ile birlikte, karar alma ve idarenin temelleri olarak kabul etmiştir. Bu bağlamda, Anayasa, Kur'an'ın istişareye verdiği önemi yansıtarak, halkın katılımını ve şura (danışma) mekanizmalarını vurgular ve yönetim süreçlerine entegre eder.

8. İçtihatların İdare Hukuku İlkelerinin Anayasallaşmasına Etkisi

İran İslam Cumhuriyeti hukuk sisteminde, anayasal ilke ve kuralların korunmasında Anayasa Mahkemesi'nin olmaması, İdari Adalet Divanı'nın önemini daha da artırmaktadır. Anayasal düzenin ve hukukun üstünlüğünün sağlanması için bu divan, idari işlemlerin ve kararların yargısal denetimini gerçekleştirir. Vatandaşların haklarını koruma ve idarenin hukuka uygunluğunu denetleme görevini üstlenen İdari Adalet Divanı, anayasal ilkelerin uygulanmasında kritik bir rol oynar. Anayasa Mahkemesi'nin eksikliği, bu divanın hukuki denetim mekanizmasındaki sorumluluğunu ve etkisini daha belirgin hale getirmektedir.

İdari Adalet Divanı, temel hak ve özgürlüklere ilişkin yargılama usulünü geliştirerek, gerçek anlamda idare hukukunun anayasallaşma sürecini başlatmıştır. Bu süreç, İdari Adalet Divanı'nın Anayasa'ya yaptığı yorumlar ve atıflar sonucunda idare hukukunun kademeli olarak anayasallaşması ile başlamış, bu şekilde çıkarılan temel normların siyasi ve idari makamlar ile yargı makamları tarafından uygulanmasıyla da devam etmiştir. İdari Adalet Divanı, bu normların uygulamaya konulması sürecinde önemli bir rol oynamış, böylece idare hukukunun anayasallaşma sürecini hızlandırmıştır. İdari Adalet Divanı, Anayasa'ya aykırı olan idari düzenlemeleri yürürlükten kaldırarak idare hukukunun anayasallaşma sürecine önemli katkılarda bulunmuştur. Bu süreç, sadece hukuki düzenlemelerin değil, aynı zamanda idari ve siyasi uygulamaların da Anayasa'ya uygun hale getirilmesini sağlamıştır. İdari Adalet Divanı'nın bu rolü, idare hukukunun temel ilkelerinin ve haklarının korunmasında kritik bir önem taşımaktadır. Bu süreçte, İdari Adalet Divanı'nın Anayasa'ya yaptığı atıflar ve yorumlar, idare hukukunun anayasallaşmasında belirleyici olmuştur. Anayasa'nın üstünlüğü ilkesi çerçevesinde, tüm idari işlemlerin ve düzenlemelerin Anayasa'ya uygun hale getirilmesi

zorunluluğu, idare hukukunun anayasallaşmasını sağlamış ve bu normların uygulanmasında bir standart oluşturmuştur. Bu standartlar, idare hukukunun gelişimine ve vatandaşların temel hak ve özgürlüklerinin korunmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Sonuç olarak, İdari Adalet Divanı'nın bu süreçteki çalışmaları, idare hukukunun anayasallaşmasının temel taşlarından biri olmuştur. Anayasa'ya aykırı düzenlemelerin kaldırılması ve Anayasa'ya uygun yeni düzenlemelerin yapılması, idare hukukunun anayasallaşmasını sağlamış ve bu sürecin gelişimine katkıda bulunmuştur. Bu süreç, idare hukukunun anayasallaşması ve vatandaşların temel hak ve özgürlüklerinin korunmasında önemli bir dönüm noktası olmuştur. İdare hukukunun temellendirilmesinde ve anayasallaşmasında İdari Adalet Divanı'nın rolü, hukuk sisteminin temel unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir.

9. Mahkemelerin İtiraz Yolu ile İdari Hukukun Anayasallaşması

Mahkemelerin itiraz yolu, idari hukukun anayasallaşması sürecinde önemli bir mekanizmadır. Bu mekanizma, idari işlemlerin ve düzenlemelerin anayasa ile uyumlu olup olmadığının yargı denetimine tabi tutulmasını sağlar. Özellikle, mahkemeler, hükümet veya idarenin çıkardığı tüzük ve yönetmeliklerin anayasa ile çelişip çelişmediğini değerlendirerek, anayasa ihlali durumunda bu düzenlemelerin iptaline karar verebilir. Bu süreç, anayasanın üstünlüğünü korur ve idari otoritelerin keyfi uygulamalarını engeller. Diğer yandan itiraz veya def'i yolu, bireylerin ve kurumların anayasal haklarını koruma açısından kritik bir rol oynar. Herhangi bir kişi veya kurum, anayasa ile çeliştiğini düşündüğü bir idari düzenleme hakkında yargıya başvurarak, bu düzenlemenin iptalini talep edebilir. Böylece, anayasa hükümleri ile idari hukuk normları arasında tutarlılık sağlanır ve hukukun üstünlüğü prensibi pekiştirilir. Sonuç olarak, itiraz yolu, idari hukukun anayasallaşması sürecinin temel taşlarından biri olarak, hem bireylerin haklarını korur hem de demokratik hukuk devletinin işleyişini güvence altına alır (Ostavarsangari 2002). Anayasanın 170. maddesine göre, "Mahkeme yargıçları, hükümetin/idarenin kanunlar veya Şeriatla (İslami normlarla) çelişen ya da yürütme erkinin yetkisi dışında kalan tüzük ve yönetmeliklerini uygulamaktan kaçınmakla yükümlüdür. Herkes, İdari Adalet Divanı'ndan bu tür bir düzenlemenin iptalini talep etme hakkına sahiptir." İlgili 170. maddesinden anlaşıldığı üzere, İdare ve yürütme organının yaptığı düzenlemeler, Anayasa ve yasalarla uyumlu olmalıdır ve bu uyumu denetlemek yargının görevidir. Yargının bu denetim işlevi, yürütme erkinin yetkilerini aşmamasını ve hukuka uygun hareket etmesini sağlar. Özetle Anayasanın 170. maddesine göre, idare hukukunun anayasallaştırılması ve anayasa hukukunun idari mahkemeler ve hükümet düzenlemelerindeki idari işlemler tarafından yönetilmesi şeklinde, birbirini tamamlayan iki farklı yoldan takip edilir (Jalili vd. 2001). İdari Adalet Divanı'nın bu süreçteki

önemi ve rolü, hükümetin veya idarenin Anayasa ve kanunlara aykırı düzenlemelerini iptal ederek anayasa üstünlüğünü korumaktır. İdari Adalet Divanı, bu denetimle idarenin ve yürütmenin yetkilerini aşmamasını ve hukuka uygun hareket etmesini sağlar, böylece anayasal düzenin korunmasında merkezi bir rol oynar. İran hukuk sisteminde özel bir anayasa mahkemesinin bulunmaması nedeniyle, İdari Adalet Divanı, anayasa hükümlerinin idari düzenlemelerde uygulanmasını denetleyen bir yargı organı olarak, anayasa mahkemesinin rolünü üstlenmektedir ve fiilen anayasa mahkemesinin işlevlerini, yukarıda bahsedilen iki mekanizma aracılığıyla yerine getirmektedir.

SONUÇ

Ortadoğu'nun tam da ortasında yer alan İran, geçmişte feodalite ve mutlak monarşi gibi siyasi örgütlenme biçimlerini tecrübe ettikten sonra 50 yıllık Pehlevi krallığı (1925-1979 yılları) döneminde nispi de olsa meşruti monarşi rejimi esasında yönetilmişti. 1979 Devrimi ve ardından da yürürlüğe konulan 1980 tarihli İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, uzun süren bir monarşi tecrübesinden sonra yapılması sebebiyle, kamu gücü kullanan otoriteleri sınırlamayı amaçlayan, kazüistik ve sert bir anayasadır. İdare hukukunun bazı ilkeleri ile birlikte idarenin teşkilatlanmasına ve faaliyetine ilişkin detaylı hükümleri içermektedir. Yürürlükteki İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, öncesinde yaşanan uzun bir monarşi tecrübesinin ardından İslam Cumhuriyeti ideolojisinin doğal bir sonucu olarak, kamu gücü kullanan totaliter sistemlerde olduğu gibi kazüistik ve otoriter bir anayasadır. İdari faaliyete ve genel idari usule dair teferruatlı sayılabilecek hükümler içeren Anayasa, idari yargı ve idari yargılama usule dair detaylı düzenlemelere yer vermemiştir. Bu durumda idare hukukunun anayasallaşması karşısında temel sorunlardan biri olarak görebiliriz. Genel idari usul ve ilkelerin kodifikasyonu, İran'da idare hukukçuları tarafından sıklıkla gündeme getirilen bir ihtiyaçtır. İdarenin yargısal denetimi alanında İdari Adalet Divanı adı altında yaklaşık yarım asırdır Danıştay tipi örgütlenmeyi benimseyen İran, Türkiye modeli mahkeme tipi örgütlenmeye geçememiştir. Bu kapsamda İdari Adalet Divanı siyasi/idari bir danışma organından arındırılarak yargısal organa dönüştürülmemiştir.

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nda idare hukukunun temel ilkelerinin belirgin bir şekilde düzenlenmiş olması, teorik olarak hukukun üstünlüğü, yargı bağımsızlığı ve idarenin kanuniliği gibi prensiplerin sağlanmasını amaçlamaktadır. Ancak, bu teorik çerçevenin pratikte ne ölçüde uygulanabildiği ciddi bir eleştiri konusu olmalıdır.

Öncelikle, İran İslam Cumhuriyeti'nin idari yapısı ve anayasal düzenlemeleri, temel hak ve özgürlüklerin korunması amacıyla tasarlanmış olsa da, bu hakların uygulanabilirliği konusunda

ciddi şüpheler bulunmaktadır. Anayasa, vatandaşların temel haklarını ve özgürlüklerini güvence altına almayı amaçlasa da, idarenin bu hakları ne ölçüde uyguladığı ve koruduğu büyük ölçüde tartışmalıdır. Özellikle ifade özgürlüğü, toplanma özgürlüğü ve adil yargılanma hakkı gibi temel hakların pratikte ciddi kısıtlamalarla karşılaştığı bilinmektedir.

İdare hukukunun anayasallaştırılması teorisi, idarenin keyfi uygulamalarını önlemeyi ve hukukun üstünlüğünü sağlamayı hedefler. Ancak, İran'daki mevcut yönetim yapısı ve idari uygulamalar, bu hedeflerin gerçekleştirilmesinde yetersiz kalmaktadır. İdarenin şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri doğrultusunda hareket etmesi gerekirken, özellikle siyasi ve dini elitlerin etkisi altında kalan idari yapı, bu ilkelerin hayata geçirilmesini zorlaştırmaktadır. Bu durum, idarenin vatandaşlara karşı sorumluluğunu yerine getirmesini engellemekte ve hukukun üstünlüğü ilkesinin zedelenmesine yol açmaktadır.

İran İslam Cumhuriyeti'nin idari yapısında, İslam hukukunun ve dini liderlerin büyük etkisi bulunmaktadır. Bu durum, laik bir hukuk sisteminin gerektirdiği tarafsız ve bağımsız yargının oluşumunu engellemekte, idari kararların hukuka uygunluğunun denetlenmesinde ciddi sorunlar yaratmaktadır. İdari Adalet Divanı'nın içtihatlarının idari uygulamalarda ve yargı kararlarında etkili olması beklenirken, dini otoritelerin ve siyasi baskıların bu süreçleri nasıl şekillendirdiği göz ardı edilmemelidir.

Meşrutiyet Dönemi'nde başlayan ve modern İran devletinin temellerinin atılmasına öncülük eden hukukun üstünlüğü ve yargı bağımsızlığı gibi ilkeler, İslam Cumhuriyeti döneminde teorik olarak devam ettirilmiş olsa da, pratikte bu ilkelerin uygulanabilirliği ciddi şekilde sorgulanmalıdır. İdare hukukunun anayasallaştırılması sürecinde karşılaşılan engeller, sadece hukuki değil, aynı zamanda siyasi ve toplumsal dinamiklerle de ilişkilidir. Bu dinamikler, İran'daki idari yapının modernleşmesini ve hukuka bağlılığını olumsuz yönde etkilemektedir.

Özet olarak, İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nda yer alan idare hukuku ilkeleri, teorik olarak kapsamlı ve detaylı düzenlemeler içermekte, ancak bu ilkelerin pratikte uygulanabilirliği ciddi eleştirilere maruz kalmaktadır. Hukukun üstünlüğü, yargı bağımsızlığı ve temel hakların korunması gibi prensiplerin hayata geçirilmesinde karşılaşılan zorluklar, İran'ın idari yapısının ve anayasal düzenlemelerinin etkinliğini sorgulayan bir perspektif sunmaktadır. Bu durum, İran'da gerçek anlamda bir hukukun üstünlüğü ve demokratik yönetim anlayışının benimsenip benimsenmediği konusunda önemli soru işaretleri doğurmaktadır.

KAYNAKÇA

Amnesty International. (2023). Human Rights In Iran: Review Of 2022/23, 28, March 2023 Index: MDE 13/6596/2023s. 2 ve 6, <https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2023/03/MDE1365962023ENGLISH.pdf#:~:text=URL%3A%20https%3A%2F%2Fwww.amnesty.org%2Fen%2Fwp>

- Arabai, K. (2024). Iran Gov't Quashes Chances Of Referendum, *Iran International*, <https://www.iranintl.com/en/202304269952>
- Arjomand, S. A. (2007). *Constitutionalism and Political Reconstruction*, Leiden, Boston, Library of Congress Cataloging-in-Publication Data, <https://epdf.tips/constitutionalism-and-political-reconstruction.html>
- Dabirniyan, A. ve Jalili A. 2020. Motale Tatbigi Nazariye Asasi Sazi Huquqe Edari Dar nezamhaye Huquqi Iran ve Farnse”, *Faslaneme Pajoheshi Huquqe Tatbigi Eslam ve Gharb*. No: 3. Edition 1, 101-115.
- Eren, A. 2016. *Anayasa Hukuku Ders Notları*. Nadir Kitap yayınları.
- Fanid, A. N. ve Hüseyinoğlu E. 2017. “İran İslam Cumhuriyeti Hukukunda İdari Yargı”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 17, 58 – 69.
- Fanid, A. N. (2020). “İran’ın İdari Teşkilat Sistemi”. *Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 2, Sayı 2, 134-157. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1349164>
- Fendoğlu, H. T. 2019. *Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayıncılık.
- Freedom House.2023. Dünyada özgürlük 2023 raporu, <https://freedomhouse.org/country/iran/freedom-world/2023> (erişim: 22.07.2024)
- Gınsburg, T. (2019). “Yazılı Anayasalar ve İdari Devlet: İdare Hukukunun Anayasal Karakteri Üzerine”. (Çev: Nuray S. ve Gökhan S.). *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 25, Sayı 1. 481–493. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/746859>
- Gözler, K. (2022). *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*. Ekim Basım Yayın.
- İlal, E. (2011). “Magna Carta”. *İstanbul Hukuk Mecmuası*, Cilt 34, Sayı 1-4, 210- 242. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhfm/issue/9088/113508>
- Jalali, M. ve Saidi R. 2001. “Nagshe Divan-e Adalet Dar Siyanet Az Qanoon-e Esasi”, *Majalle Huquq Dadgstari*, No 94, S. 131, 118–140, https://www.jlj.ir/article_22010_2e41474d794bb0105ae62c6204eb9a92.pdf
- Jamali, F. (2008). *Tafkik-e Qova Dar Iran-e Bastan*, Payanname Karshenasi-e Arshad.
- Kadivar, M. 1999. *Hokumat-E Vela'i*, Nashr-e Nay.
- Mirahmadi, F. ve Vaezi M. 2019. “Barrasi Nazariyye Asasi Sazi Dar partove Qanun-e Easi-e Jumhuriy-e Eslami Iran”, *faslanme Elmi Pajooeheshi Huquq-e Edari*, No: 21, 257-283, <https://gjal.smtc.ac.ir/article-1-545-fa.pdf>
- Ostavarsangari, K. (2002). “Rabete Divane Edaalete Edari ve taklife Qozzat Dar Asle 170 Qanoon-e Esasi”, *Fasl Name Pajehshhaye Novin*, No: 1, S. 32, 31–50, https://www.malr.ir/article_39690_6f68516b55d4174f9cf440e42854643f.pdf
- Özbudun, E. (2019). *Anayasalcılık ve Demokrasi*, Yetkin Yayıncılık.
- Pasha, S. A. (1969). *Sargozasht-e Qanoon Ya Mebahesi Az Tarih-e Huquq*, Entesharat-e Tahran Universite.
- Pırniya, H. (1963). *Tarih-e Iran Az Aghaz Ta Enqraz-e Sasaniyan*, Entesharat-e Ketabhane-e Hayyam.
- Radmanesh, İ. (2020). “Shenakht-e Nezam-e Edari”, *Sazeman-e Barname ve Boodje Ostan Qazvin*, No: 464185, <https://education.ergzmporg.ir/sites/default/files/file/%D8%A2%D8%B4%D9%86%D8%A7%DB%8C%DB%8C%20%D8%A8%D8%A7%20%D9%86%D8%B8%D8%A7%D9%85%20%D8%A7%D8%AF%D8%A7%D8%B1%DB%8C%20%D8%A7%DB%8C%D8%B1%D8%A7%D9%86.pdf>

- Rezai, M. C. ve Kazemi D. 2012. "Bazshenasi-ye Nazariye-ye 'Khadamat-e Omoomi' va Osul-e Hakem, Nashriye-ye Alavi - Pazhooheshi-ye Feqh va Hoquq-e Eslami bar Aan dar Qanoon-e Asasi-ye Jomhuri-ye Eslami-ye Iran", *Nashriyy-e Elmi Pajoheshi Feqh ve Huquq-e Eslami*, No 5, 22-46, https://law.tabrizu.ac.ir/article_2091_9c4370960a5f0698ea46eec0af3c3cb5.pdf
- Soysal, M. (1992). *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, Gerçek Yayınevi.
- Tanör, B. ve Yüzbaşıoğlu, N. (2002). *Türk Anayasa Hukuku*, İstanbul: Yapı Kredi yayınları.
- Uslu, F. (2023). "Anayasacılık Düşüncesi ve Anayasacılığın Bazı Araçları", *Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 13, Sayı 25, 107-147.
- Nasr, V. (2007). *The Shia Revival - Conflicts Within Islam Will Shape The Future*, W.W.Norton&Company, 2007 - New York, 2/110
- Yagoobirad, P. (2024). *Administrative Court of Justice in Iran*, Iran Best Lawyer <https://www.iranbestlawyer.com/administrative-court-of-justice-in-iran/>
- Yayla, A. (2012). *Anayasacılık, Anayasal Demokrasiler ve İdeolojiler*, Liberal Düşünce.

Extended Abstract

The theory of the "constitutionalisation" of administrative law aims to integrate the basic principles of administration into the constitutional order and to monitor these principles through the constitution. This means that the fundamental rights of the individual in relation to the administration must be guaranteed and protected. The principles of administrative law in the Constitution of the Islamic Republic of Iran can be divided into three main categories. The first category is found in Articles 3, 10, 31, 28, 43, 44, and 50 of the Constitution. These articles contain provisions on social and economic rights such as public services, social security, education, and the environment. This chapter also regulates the responsibility of the administration towards citizens, the prevention of discrimination, and the provision of fair opportunities. The second chapter is contained in Articles 113 to 141 and 149 of the Constitution. These articles deal with issues such as the administrative structure of the executive, the duties and powers of the President of the Republic, the Council of Ministers, and the ministers. The third chapter is covered in Articles 6, 7, 100 and 106 of the Constitution and includes the principles for the structure and functions of local administrations such as the Islamic Shuras, the Supreme Council of Provinces and the Representative Council of Villages. The process of constitutionalising administrative law in Iran has been the subject of limited study due to a lack of theoretical support. The principles of administrative law in the Constitution of the Islamic Republic of Iran, as part of the Constitution, are considered one of the most important areas of application of constitutional law. In this context, the intervention of the constitution in administrative law is considered a fundamental consequence of constitutionalisation. In addition, the jurisprudence of the Administrative Court is of great importance for the constitutionalisation of administrative law over time. Although the constitutionalisation of the principles of administrative law in the Iranian legal system has encountered various obstacles throughout history, the jurisprudence of the Administrative Court has ensured that these principles have become effective in both administrative practise and jurisprudence.

Constitutions are at the top of the hierarchy of norms of states, protecting individual rights and limiting power. Constitutionalism recognises the paramount value of the constitution and aims to protect individual liberties by limiting power. This idea was developed by Locke and Montesquieu. Administrative law in Iran was shaped during the period of constitutional monarchy (1905-1907) and the foundations for the modern state structure were laid. During this period, the constitution limited the powers of the government and guaranteed the rights of

citizens. The Islamic Republic of Iran has continued this system by blending it with Islamic values. Administrative law in Iran is organised on the basis of the principles laid down in the constitution. Article 3 of the Constitution emphasises the establishment of a proper administrative system, the fight against corruption, public participation and the protection of fundamental rights. The theory of public services determines the state's *raison d'être* and regulates activities in the public interest. Articles 170 and 173 of the Constitution provide for judicial review of administrative acts, but this review is limited and some high-level decisions remain outside the jurisdiction of the courts. The Administrative Court is the main institution of administrative justice in Iran and oversees administrative procedures. The administrative organisation of the Islamic Republic of Iran has a unified state structure and is strengthened by the absolute authority of the *Wilayat-e Faqih*. Decentralisation is ensured by central administrative institutions such as the leadership, the presidency and the ministries, while local governments operate with limited powers. The principle of decentralisation is not fully reflected in the constitution, which only provides for Islamic shuras. The Administrative Court plays a crucial role in the constitutionalisation of administrative law, as it undertakes judicial review of administrative acts in the absence of a constitutional court. The Court contributes to the development of the legal system by repealing unconstitutional regulations. The appeal procedure of the courts is a decisive mechanism in the constitutionalisation of administrative law. In this procedure, the courts review administrative acts and regulations for their constitutional conformity and annul them in the event of constitutional violations. According to Article 170 of the Constitution, judges are obliged to refrain from applying state regulations that contradict the law or Sharia. By repealing these regulations, the Administrative Court protects the supremacy of the Constitution and ensures that the executive acts in accordance with the law. It thus plays a central role in maintaining constitutional order. Although the Constitution of the Islamic Republic of Iran theoretically regulates the basic principles of administrative law, the practical applicability of these principles has been criticised. Although the Constitution aims to guarantee the rule of law, the independence of the judiciary and the protection of fundamental rights, there are serious shortcomings and obstacles in the implementation of these principles. The arbitrary practices of the administration, the lack of transparency and accountability and the influence of religious and political elites make it difficult to realise these goals. As a result, there are significant question marks that the rule of law and democratic governance are not fully adopted and implemented in Iran.